

O NAJWCZEŚNIEJSZYCH WSPOMNIENIACH Z DZIECIŃSTWA

Teresa Rzepa

Katedra Psychologii
Uniwersytet Szczeciński, Szczecin

ON EARLIEST CHILDHOOD REMEMBRANCES

Summary. The research concerned autobiographical memory, specifically – childhood memories. It was inspired by D.Draaisma's book. The data collected from 138 people was analysed (making allowances for gender) from the point of view of the following question: (1) what does the earliest recollection concern; (2) how is it evaluated; (3) what colours and feelings is it associated with; (4) which signals may cause such memories; (5) whether the earliest recollection was remembered indeed or was it heard from a family member.

Wprowadzenie

Ostatnio na rynku księgarskim ukazała się nadzwyczaj interesująca i ciekawie napisana książka pt. *Dlaczego życie płynie szybciej, gdy się starzejemy* (2006). Jej autorem jest Douwe Draaisma, holenderski psycholog, od lat zajmujący się zagadnieniami dotyczącymi pamięci autobiograficznej. Ten rodzaj pamięci jest rozumiany jako „miejsce” przechowywania utrwalonej wiedzy o faktach i zdarzeniach osobistych, czyli odnoszących się do „ja”, a także – o ich znaczeniu dla danego człowieka. Przywołując liczne przykłady i wyniki badań, Draaisma dowodzi między innymi, że najistotniejszą rolę w „wydobyciu” zapamiętanych wydarzeń biograficznych z przepastnej głębi pamięci odgrywają towarzyszące im wówczas emocje, uczucia, nastroje, skojarzone z różnymi wrażeniami zmysłowymi (zwłaszcza węchowymi). Dzięki nim potrafimy odpowiednio korzystać z – własnych, utrwalonych i z jakiegoś powodu uznanych za ważne – doświadczeń i przeżyć podczas podejmowania życiowo ważnych decyzji, projektowania przyszłych zachowań, planowania sposobów realizacji celów, podtrzymywania lub unikania interakcji z innymi itp.

Jednakże nie chodzi tu o powtarzanie rzetelnie i ciekawie przedstawionych treści na temat istoty, meandrów i tajemnic pamięci autobiograficznej, stanowiącej o samoświadomości, ciągłości biograficznej i poczuciu tożsamości każdego z nas, ani też

Adres do korespondencji: Katedra Psychologii, Wydział Humanistyczny, Uniwersytet Szczeciński, ul. Krakowska 71/79, 71-017 Szczecin

o powtarzanie przykładów znakomicie dobranych i opisanych z interpretacyjną maestrią. Tego można się dowiedzieć, sięgając po książkę Draaismy. Chodzi jednak o to, że stała się ona wyjątkową inspiracją do zaprojektowania i przeprowadzenia badań, których głównym celem było uzyskanie odpowiedzi na kilka kontrowersyjnych pytań, dotyczących tak ważnych „kamieni milowych” pamięci autobiograficznej, jak najwcześniejsze wspomnienie z dzieciństwa i najczęściej wspominane wydarzenie biograficzne. Tu przedstawię wyniki badań dotyczące pierwszego z nich.

W podręcznikach podkreśla się głównie, że najwcześniejsze wspomnienia mają zazwyczaj wydźwięk pozytywny lub – przeciwnie – negatywny, związany najczęściej z przeżytą traumą (lękiem bądź bólem); że mogą być całkowicie wyparte lub – przeciwnie – dobrze zapamiętane ze względu na ostrzegawczą funkcję negatywnych doświadczeń; że wiążą się zwykle z czymś co pojawiło się/zostało wykonane/działo się itp. po raz pierwszy w życiu lub też – z czymś co występowało często i powtarzalnie, z uwagi na dogodną możliwość utrwalenia go w pamięci (Żebrowska, 1976; Maruszewski, 1996; Bühler, 1999; Maruszewski, 2001). Jednocześnie, rzadko te ustalenia przedstawia się w kontekście różnic dotyczących płci. Zatem interesująco zarysowała się perspektywa pozyskania danych na podstawowy temat: jak to jest z – przechowywanymi i „podpowiadanymi” przez pamięć autobiograficzną – najwcześniejszymi wspomnieniami z dzieciństwa, w przypadku kobiet i mężczyzn?

Metoda

Badania przeprowadziłam w listopadzie 2006 i w lutym 2007 roku, na celowo dobranej próbie, składającej się z 70 kobiet i 68 mężczyzn, w wieku od 21 do 54 lat (rozkłady zbliżone), o ujednoczonym poziomie i kierunku wykształcenia oraz miejscu zamieszkania.

Badania przebiegały dwuetapowo. Pierwszy etap dotyczył najwcześniejszych wspomnień z dzieciństwa, drugi – zdarzeń wspominanych najczęściej. W badaniach dwukrotnie brały udział te same osoby. Dlatego możliwe stało się dokonywanie rozmaitych porównań, a więc także – obu wspomnianych zdarzeń biograficznych.

Do celów badawczych skonstruowałam dwa kwestionariusze, w których główne polecenie każdorazowo dotyczyło sporządzenia krótkiego opisu odpowiedniego zdarzenia z własnej biografii (etap pierwszy – najwcześniejsze wspomnienie z dzieciństwa, etap drugi – wspomnienie przywoływane najczęściej), po czym zostało ono obwarowane zestawem pytań szczegółowych. Po wnikliwej analizie porównawczej wszystkich odpowiedzi stwierdziłam, że w ani jednym przypadku najwcześniejsze wspomnienie nie pokrywało się ze wspomnieniem przywoływanym najczęściej. Ponadto stwierdziłam, że w obu badaniach żadna osoba nie wybrała opcji negatywnej („nie pamiętam”; „nie ma takiego zdarzenia”).

W przypadku Kwestionariusza Najwcześniejszego Wspomnienia, sporządzone przez badanych opisy oraz odpowiedzi na pytania szczegółowe pozwoliły na wyjaśnienie następujących kwestii:

1. Czego dotyczą najwcześniejsze wspomnienia kobiet i mężczyzn i jak można je skategoryzować?

2. Czy w zakresie wyróżnionych kategorii wspomnień istnieją podobieństwa bądź różnice uwarunkowane płcią?
3. Jaką ocenę ogólną przypisują kobiety i mężczyźni najwcześniejszemu wspomnieniu?
4. Z jakimi uczuciami kojarzą najwcześniejsze wspomnienie?
5. Pobudzenie jakich zmysłów uruchamia najwcześniejsze wspomnienie u kobiet i mężczyzn?
6. Jaki kolor kojarzy się kobietom i mężczyznom z najwcześniejszym wspomnieniem?
7. Czy najwcześniejsze wspomnienie jest istotnie zapamiętanym pierwszym wydarzeniem biograficznym, czy też raczej zasłyszonym podczas uczestnictwa w życiu rodzinnym?

Wyniki badań

Najpierw zaprezentuję skategoryzowane opisy najwcześniejszych wspomnień, przywołanych przez kobiety i mężczyzn, wraz z informacją na temat średniej wieku, liczby wspomnień mieszczących się w ramach danej kategorii oraz ich oceny ogólnej, ustalonej na podstawie odpowiedzi na zamknięte pytanie szczegółowe, w przypadku którego wybór dotyczył jednej z trzech możliwości: „pozytywne” (+); negatywne (-); ambiwalentne (+/-). Następnie, zgodnie z kolejnością przedstawionych powyżej pytań, omówię szczegółowo wyniki badań.

Od razu sygnalizuję, że zdarzenia opisane przez kobiety są bardziej zróżnicowane, aniżeli przywołane przez mężczyzn. Można je pogrupować w 14 kategorii, lecz poza nimi pozostaje jeszcze 12 pojedynczych wspomnień, niedających się zaklasyfikować do wyróżnionych kategorii. Natomiast mężczyźni przywołali jakościowo bardziej zwarte wspomnienia, z których można było utworzyć 10 kategorii. Poza nimi pozostało tylko 6 zdarzeń biograficznych.

Tabela 1. Najwcześniejsze wspomnienie z dzieciństwa kobiet

Lp.	Krótki opis wspomnienia	Średni wiek	Liczebność	Ocena
1.	Pierwszy dzień w żłobku, przedszkolu, zerówce, szkole i pierwsze niepokoje	5,50	9	+2; -3; +/-4
2.	Pierwszy wakacyjny wyjazd (góry, morze, jezioro, wieś) z rodzicami, dziadkami	4,80	8	+8
3.	Pierwszy piknik, długi spacer, jednodniowa wyprawa z rodziną	4,00	5	+5
4.	Pierwsze uczestnictwo w uroczystości rodzinnej (wesele)	4,40	5	+5
5.	Narodziny rodzeństwa	5,00	5	+2; -3
6.	Wyjątkowe zabawy w przedszkolu; na podwórku	4,00	5	+4; -1

cd. tabeli 1

7. Nauka jazdy (na rowerku, łyżwach)	4,70	3	+3
8. Otrzymanie upragnionego prezentu (pies, płyty)	4,70	3	+3
9. Awantura rodzinna, wyjątkowa kłótnia	4,00	3	-3
10. Molestowanie seksualne	8,30	3	-3
11. Wykonanie polecenia mamy i pochwała	4,70	3	+3
12. Śmierć matki	4,75	2	-2
13. Udział w groźnym wypadku	3,75	2	-1; +/-1
14. Własna ciężka choroba; pobyt w szpitalu	4,50	2	-2
15. Samodzielne wyjście z domu i odszukanie mamy	3,00	1	+
16. Ucieczka z domu i pobyt u koleżanki	5,00	1	+/-
17. Zły postępek własny i uzyskanie pomocy w ukryciu go	5,00	1	+/-
18. Rozwód rodziców	4,00	1	-
19. Zniszczenie sukienki i brak kary	5,00	1	+/-
20. Przekłuwanie uszu	4,00	1	+/-
21. Kara od mamy za wyjątkowo złe zachowanie	3,00	1	-
22. Lęk przed biskupem i niezadeklamowanie wierszyka	3,00	1	-
23. Pierwsze samodzielne chodzenie po pokoju	2,00	1	-
24. Zły sen o stalowych orłach	2,00	1	-
25. Siusianie na ścieżce przed domem	6,00	1	+
26. Bujanie się na bujaczku-huśtawce	2,00	1	+

Warto zauważyć, że kobiety najczęściej wspominają pierwsze dni w żłobku, przedszkolu czy w szkole oraz pierwsze „poważne” (dłuższe, z przygotowaniami) wyjazdy wakacyjne i pierwsze uczestnictwa w rodzinnych uroczystościach, czy w szczególnie atrakcyjnych zabawach lub w jednodniowych wyprawach z rodziną (zob. Tabela 1). Jednocześnie należy podkreślić, że wydarzenia z dzieciństwa mieszczące się w pierwszej kategorii są w większości oceniane negatywnie i ambiwalentnie jako związane z niepokojem i obawami przed porzuceniem (w żłobku, przedszkolu, w szkole). Wśród raczej negatywnie ocenianych najwcześniejszych wspomnień mieści się również (akcentowane od czasów Alfreda Adlera) wydarzenie, związane z narodzinami rodzeństwa. Nie można też pominąć milczeniem trzech przypadków molestowania seksualnego, które bez wątpienia dramatycznie naznaczają nie tylko autobiografię, lecz i poczucie własnej wartości, samoakceptację i samoocenę. Podobnie, jak wspomnienia związane z konfliktami, awanturami i kłótniami w rodzinie, ze śmiercią matki, poważ-

ną chorobą czy uczestnictwem w groźnym wypadku. Dość często zdarzenia zapamiętane jako najwcześniejsze są naznaczone widmem kary lub radością z otrzymanej nagrody (pochwała). Jednakże, jak można się zorientować, większość najwcześniejszych wspomnień z dzieciństwa jest oceniana pozytywnie. Dodam, że należy je datować średnio na wiek 4,27 lat, przy czym mieszczą się one w przedziale od 2 do 9 lat.

Tabela 2. Najwcześniejsze wspomnienie z dzieciństwa mężczyzn

Lp.	Krótki opis wspomnienia	Średni wiek	Liczebność	Ocena
1.	Wyjątkowe zabawy w przedszkolu, na podwórku (w wojnę, Indian, wyprawy kosmiczne)	4,75	16	+15; -1
2.	Pierwszy dzień w przedszkolu, zerówce, w szkole	5,22	9	+6; +/-3
3.	Pierwsze wakacje (morze, góry, jeziora, wieś) z rodzicami, dziadkami	5,40	8	+8
4.	Wyprawy i zabawy związane z kupnem pierwszego roweru, motoru, komputera, auta	6,50	8	+8
5.	Zabawy i gry zimowe (śnieżki, sanki, lepienie bałwana, łyżwy)	5,30	6	+6
6.	Samotne pozostanie w domu (rodzice wyjeżdżają na uroczystość)	3,50	4	-4
7.	Święta Bożego Narodzenia (potrawy, prezenty, choinka)	6,00	3	+3
8.	Zatrucie pokarmowe po zjedzeniu czegoś nieświeżego	3,70	3	-3
9.	Uczestnictwo w poważnym wypadku	5,30	3	-3
10.	Obserwacja czyjegoś poważnego wypadku	5,50	2	-2
11.	Samodzielne prowadzenie samochodu	5,00	1	+
12.	Samodzielna jazda na motorynce	5,00	1	+
13.	Zajadanie pączków z tatą	5,00	1	+
14.	Pierwsza jazda w przyczepie motocykla	7,00	1	+
15.	Pierwszy papieros	5,00	1	+/-
16.	Zsikanie się do łóżka w nocy	5,00	1	-

W przypadku mężczyzn (zob. Tabela 2), zdecydowanie przeważają wspomnienia związane ze szczególnie interesującymi wyprawami, zabawami i grami wakacyjnymi

oraz zimowymi, powiązane z zakupami odpowiedniego sprzętu (rower, motocykl, auto, komputer). Warto zauważyć, że w większości są one oceniane pozytywnie. Podobnie pozytywnie są oceniane wspomnienia wymieniane w dalszej kolejności, a dotyczące różnych zdarzeń „pierwszych”: dnia w szkole, w przedszkolu czy zerówce, wyjazdu na prawdziwe wakacje, jazdy w przyczepie motocykla, samodzielnego prowadzenia samochodu czy jazdy na motorynce. Wspomnienia mężczyzn są sobie wyraźnie „semantycznie” bliższe i – w moim odczuciu – bardziej łobuzerskie i beztrudno „dziecięce” aniżeli wspomnienia kobiet. Warto zauważyć, że nie pojawiły się tu (niewątpliwie obciążające) opisy zdarzeń dotyczących narodzin rodzeństwa, molestowania seksualnego czy konfliktów w rodzinie. Nie pojawiły się też wspomnienia o karach, pochwałach, niepokojach, lękach i nieposłuszeństwie. Negatywnie oceniane zdarzenia są najczęściej powiązane z udziałem w wypadkach, z chorobami i samotnym pozostaniem w domu. Najwcześniejsze wspomnienie przywoływane przez mężczyzn należy datować średnio na wiek 4,88, a mieszczą się one w przedziale od 3 do 10 lat.

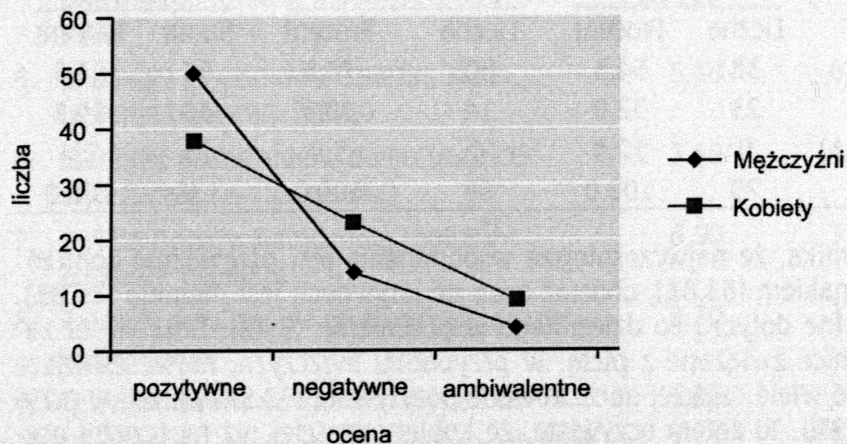
Obecnie zestawię oceny przypisane najwcześniejszym wspomnieniom, jednocześnie porównując deklaracje kobiet i mężczyzn.

Tabela 3. Zestawienie ocen dotyczących najwcześniejszego wspomnienia z dzieciństwa (kobiety i mężczyźni)

Ocena	Kobiety		Mężczyźni		Razem	
	Liczba	Procent	Liczba	Procent	Suma	Procent
Pozytywna (+)	38	54,3	50	73,5	88	63,8
Negatywna (-)	23	32,9	14	20,6	37	26,8
Ambiwalentna (+/-)	9	12,8	4	5,9	13	9,4
Suma	70	100,0	68	100,0	138	100,0

Z Tabeli 3 wynika, że najwcześniejsze wspomnienie jest przeważnie opatrzone pozytywnym znakiem (63,8%), chociaż ocen negatywnych jest niemało (26,8%). Oceny ambiwalentne dotyczą co dziesiątego wspomnienia (9,4%). Dają się tu zauważyć spore różnice związane z płcią. W przypadku mężczyzn, najwcześniejsze wspomnienie jest o wiele częściej nacechowane pozytywnie (73,5%) aniżeli w przypadku kobiet (54,3%). To zatem oczywiste, że kobiety częściej niż mężczyźni oceniają najwcześniejsze wspomnienie negatywnie (32,9%) lub ambiwalentnie (12,4%). Interpretacji tego faktu empirycznego można dokonywać w odwołaniu do licznych czynników, jak (między innymi): wiek, cechy osobowości i poziom rozwoju procesów poznawczych, pozycja dziecka w rodzinie, sytuacja społeczno-ekonomiczna rodziny, jej struktura, poziom wykształcenia i zawody wykonywane przez rodziców itp. Jednakże uważam, że akurat te wyniki warto odnieść głównie do kontekstu społeczno-kulturowego, związanego z odmiennym przebiegiem procesu socjalizacji chłopców i dziewcząt (Nęcki, 1996; Tannen, 1999; Bem, 2000; McKay, Davis, Fanning, 2001; Renzetti, Curran, 2005; Rzepa, 2006). Na przykład tak często pojawiające się jako najwcześniejsze zapamiętane zdarzenia biograficzne – wyjątkowo ciekawe zabawy i gry oraz pierwsze „prawdziwie męskie” zachowania (jazda na motorynce,

prowadzenie auta) – są właściwie niejako przypisane społecznej roli mężczyzny. Autorzy tych wspomnień zostali zapewne nagrodzeni za zachowania świadczące o wchodzeniu w „męską” rolę. To spotęgowało prawdopodobieństwo zapamiętania tych wydarzeń jako przyjemnych. Dziewczęta natomiast są pozytywnie oceniane za inne zachowania (również związane z rolą tradycyjnie przypisaną płci), lecz raczej – podyktowane powagą, posłuszeństwem i odpowiedzialnością, aniżeli beztroską i skłonnością do podejmowania ryzyka. Stąd też – rzadziej i mniej się im wybacza wówczas, gdy zawiodą oczekiwania rodziców związane z wymogami roli „kobiecej”. Być może dlatego swe najwcześniejsze wspomnienia kobiety częściej oceniają jako negatywne, sygnalizując zarówno w ich opisach, jak i w odpowiedziach na szczegółowe pytania: lęk, niepokój, obawę przed karą i niepowodzeniem, napięcie, brak poczucia bezpieczeństwa, świadomość popełnienia „złego postępuku” i przekonanie o sprawieniu zawodu (zazwyczaj rodzicom). Warto w tym miejscu podkreślić, że naznaczenie takim dramatyzmem i niepokojem dotyczy więcej niż jednej trzeciej analizowanych wspomnień z „kobiecego” dzieciństwa. Mimo że lektura większości opisów wspomnień przywołanych przez kobiety wzbudza radosne i sympatyczne skojarzenia, to nie prowokują one tak jednoznacznie beztroskich, prawdziwie dziecięcych przeżyć, jak wspomnienia mężczyzn. Te spostrzeżenia bardzo dobrze ilustruje poniższy wykres (Rycina 1).

Rycina 1. Zestawienie ocen (pozytywnych, negatywnych i ambiwalentnych), dotyczących najwcześniejszego wspomnienia z dzieciństwa

Warto przyrzeć się bliżej temu, co znaczą podawane oceny ogólne, ujęte w trzech zasadniczych kategoriach i dotyczące najwcześniejszych wspomnień z dzieciństwa. W tym celu należy prześledzić listę emocji i uczuć, samodzielnie wymienianych przez badanych oraz zestawionych w Tabeli 4. Odpowiednie pytanie szczegółowe dotyczyło tego, jakie emocje i uczucia – zdaniem badanych kobiet i mężczyzn – towarzyszyły wydarzeniu zarejestrowanemu w pamięci autobiograficznej jako najwcześniejsze.

Tabela 4. Emocje i uczucia związane z najwcześniejszym wspomnieniem z dzieciństwa (kobiety i mężczyźni)

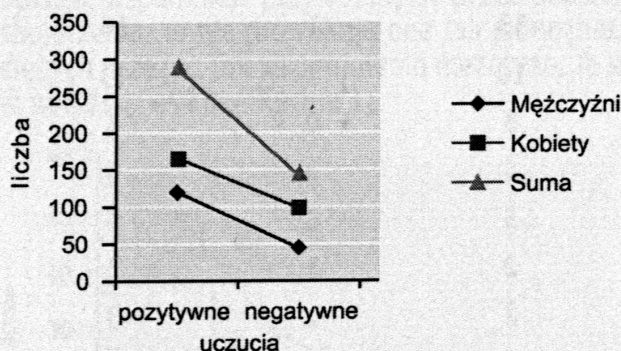
Lp.	Emocja, uczucie	Kobiety	Mężczyźni	Suma
1.	Zadowolenie	38	30	68
2.	Radość	37	28	65
3.	Szczęście	26	28	54
4.	Poczucie bezpieczeństwa	23	16	39
5.	Miłość	24	8	32
6.	Strach	14	18	32
7.	Niepokój	24	6	30
8.	Lęk	15	10	25
9.	Duma	13	9	24
10.	Wstyd	13	1	14
11.	Wstręt	10	3	13
12.	Nienawiść	8	0	8
13.	Gniew	4	2	6
14.	Złość	3	3	6
15.	Ciekawość	2	1	3
16.	Smutek	2	1	3
17.	Pragnienie zapomnienia	3	0	3
18.	Sentyment	2	0	2
19.	Żal	2	0	2
20.	Nowość doświadczenia	1	0	1

Zgodnie z oczekiwaniami, wynikającymi z poprzednio zaprezentowanych danych, większość wskazywanych emocji i uczuć ma charakter pozytywny. Najwcześniejsze wspomnienie kojarzy się przeważnie z zadowoleniem, radością i poczuciem szczęścia, zarówno w przypadku kobiet, jak i mężczyzn. Kobiety podają następnie poczucie bezpieczeństwa i miłość, natomiast mężczyźni – strach i poczucie bezpieczeństwa. Pozostałe uczucia i emocje (z wyjątkiem dumy, ciekawości, sentymentu i nowości doświadczenia) mają charakter negatywny, jak (wymieniony już) strach, niepokój, lęk, wstyd, gniew, wstręt, nienawiść, złość, pragnienie zapomnienia, smutek, żal. Są one podawane częściej (jeden wyjątek dotyczy strachu) przez kobiety. Jak można przypuszczać, podłożem chłopięcego strachu jest świadomość podejmowania ryzyka i poczucie zagrożenia, nieodłącznie związane z niektórymi inicjowanymi przez nich grami i zabawami.

Aby ostatecznie się przekonać co do różnic w zakresie przewagi pozytywnego bądź negatywnego nacechowania najwcześniejszego wspomnienia, zachodzących między kobietami i mężczyznami, wskazane emocje i uczucia pogrupowałam w dwie podstawowe kategorie.

Tabela 5. Zestawienie pogrupowanych uczuć i emocji związanych z najwcześniejszym wspomnieniem z dzieciństwa (kobiety i mężczyźni)

Płeć	Pozytywne		Negatywne		Suma wskazań
	Liczba wskazań	Procent	Liczba wskazań	Procent	
Kobiety	166	62,9	98	37,1	264
Mężczyźni	120	73,2	44	26,8	164
Suma	286	66,8	142	33,2	428

Rycina 2. Zestawienie pogrupowanych uczuć i emocji związanych z najwcześniejszym wspomnieniem z dzieciństwa (kobiety i mężczyźni)

Zarówno z Tabeli 5, jak i Ryciny 2 wynika, że kobiety wskazywały na większą liczbę emocji i uczuć, związanych z najwcześniejszym zdarzeniem biograficznym. Ponadto zdarzenie to jest – generalnie – bardziej nacechowane pozytywnie aniżeli negatywnie (nawet jeżeli oceny ambiwalentne zostały zastąpione negatywnymi). Na Rycinie 2 wyraźnie widać, że w przypadku mężczyzn krzywa jest asymetryczna (w porównaniu do kobiet) w punkcie odnoszącym się do ocen negatywnych. Potwierdza to poprzedni wniosek, iż najwcześniejsze wspomnienia mężczyzn są mniej nacechowane negatywnymi uczuciami i emocjami aniżeli wspomnienia kobiet. Warto również zauważyć, że mężczyźni są bardziej konsekwentni w ocenie najdawniejszych zdarzeń, bowiem zarówno w przypadku ocen podawanych przy okazji ich opisu, jak i w przypadku wskazywania na towarzyszące im uczucia i emocje, wyniki są nader zbliżone. Przypomnę, iż pozytywne oceny dotyczyły 73,5% opisów zdarzeń, zaś pozytywne emocje i uczucia były wskazywane w 73,2% przypadków. W odniesieniu do negatywnych ocen, emocji i uczuć wartości te wynoszą odpowiednio: 26,5% i 26,8%. W przypadku

kobiet natomiast, 54,3% oceniło pozytywnie najwcześniejsze wspomnienie z dzieciństwa, zaś powiązało je z pozytywnymi emocjami i uczuciami – 62,9%. Podobnie rzecz się ma z ocenami, emocjami i uczuciami negatywnymi (odpowiednio: 32,9% i 37,1%). Jednakże ogólny trend pozostaje taki jak poprzednio, co znaczy, że mężczyźni są skłonni o wiele bardziej pozytywnie oceniać najwcześniejsze wspomnienie niż kobiety. Więcej aniżeli co trzecia z nich ocenia je negatywnie, natomiast spośród mężczyzn – zaledwie co czwarty.

Kolejna, bardzo interesująca kwestia dotyczy zmysłu, oddziaływanie na który uruchamia wspomnienie o najwcześniejszym zdarzeniu biograficznym. Można oczekiwać (Draaisma, 2006), iż jest ono silnie skojarzone z odpowiednim wrażeniem zmysłowym. Uzyskane dane prezentuję w Tabeli 6.

Tabela 6. Porównanie rodzajów zmysłów, oddziaływanie na które uruchamia najwcześniejsze wspomnienie z dzieciństwa (kobiety i mężczyźni)

Płeć	Wzrok	Słuch	Węch	Smak	Dotyk
Kobiety	28	17	8	4	13
Mężczyźni	39	17	6	2	4
Suma	67	34	14	6	17

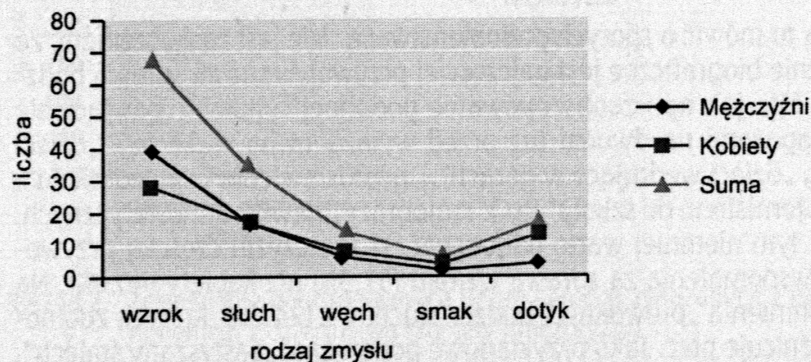
Właściwie można tu mówić o sporych podobieństwach. Nie jest zaskoczeniem, że najdawniejsze zdarzenie biograficzne jest najczęściej przywoływane za sprawą bodźców wzrokowych (48,6%), jak np.: zaobserwowanie podobnej sytuacji („bawiące się dzieci”, „rodzina z bagażami na dworcu tuż przed wyjazdem na wakacje”, „dzieci kąpiące się w morzu”, „dzieci wędrujące w górach”, „przedstawienie w przedszkolu”, „dzieci maszerujące z tornistrem do szkoły” itp.), krajobrazu, zjawisk atmosferycznych, ubiorów, kolorów itp. Tym niemniej warto odnotować, iż mężczyźni częściej przywołują najwcześniejsze wspomnienia za sprawą wzroku (57,3%) niż kobiety (40,0%). Na drugim miejscu wspomnienia „prowokują” bodźce słuchowe (24,7%), których zdolności pobudzania nie różnicuje płeć. Jako przykładowe podawano: „zastyszany śmiech”, „piosenkę”, „melodię”, „warkot motoru”, „podobne słowa”, „łoskot i huk zderzających się samochodów”, a także – „szum wiatru” czy „miarowe uderzanie kropel deszczu o blaszany parapet”. Trzecie miejsce należy przypisać (łącznie – 12,3%) bodźcom dotykowym, chociaż w przypadku mężczyzn zajmują one czwarte miejsce (6,0%), ponieważ wyprzedzają je bodźce węchowe (8,8%). Przykładowymi bodźcami dotykowymi, przypominającymi to, co działo się najdawniej, są: „zimno metalu”, „gładkość i charakterystyczna nierówność powierzchni”, „gorącość piasku”, „miętkość aksamitu”, „muśnięcie ciepłej, miłej dłoni”, czy – „nieprzyjemne wrażenie pieczenia skóry po osmaganiu nóg pokrywkami”.

Co ciekawe, bodźcom i wrażeniom węchowym (częściej wskazywanym przez mężczyzn) Draaisma przypisuje wyjątkową rolę w przywoływaniu wspomnień. Określa to zjawisko mianem „fenomenu Prousta”, bowiem właśnie tego pisarza zapach herbaty i zamoczonego w niej ciastka przeniósł w najodleglejsze obszary pamięci autobiograficznej. To prawda, że węch, jako zmysł lekceważąco nazywany

„niemym”, lecz odznaczający się wyjątkowo krótkim, bezpośrednim wręcz dostępem do struktur mózgowych, jest szczególnie sprawny w zakresie zapoczątkowywania, kojarzenia i utrwalania śladów pamięciowych (Draaisma, 2006). Istotnie, 10,1% kobiet i mężczyzn wskazało na wrażenia węchowe natychmiast przywołujące najdawniejsze wydarzenia biograficzne, jak na przykład „specyficzny zapach świąt Bożego Narodzenia”, „zapach choinki”, „kompotu z suszonych owoców”, a także – „zapach lasu”, „morza”, „tataraku”, różnych kwiatów (najczęściej – „konwalii”, „bzu” i „fiołków”), rozmaitych potraw (najczęściej – „naleśników”, „jajecznicy”, „aromatycznej kawy”), ale i – „smród alkoholu”, „zatęchłego mieszkania”, „zagrzybionej piwnicy” czy „osób palących papierosa”.

Najbardziej śladową wartość w zakresie przywoływania wspomnień należy przypisać bodźcom i wrażeniom smakowym (4,3%) – i to częściej w znaczeniu negatywnym (smak potraw, którymi ktoś się „struł” lub do których jedzenia został zmuszony lub też takich, do talerza z którymi włożono „za karę” dziecięcą buzię) niż pozytywnym („smak miodu”, „pysznych pączków”, „pierwszych lodów”).

Przedstawione dane ilustruje poniższy wykres (Rycina 3), na którym równoległy przebieg krzywych świadczy o braku różnic między kobietami i mężczyznami w omówionym zakresie.

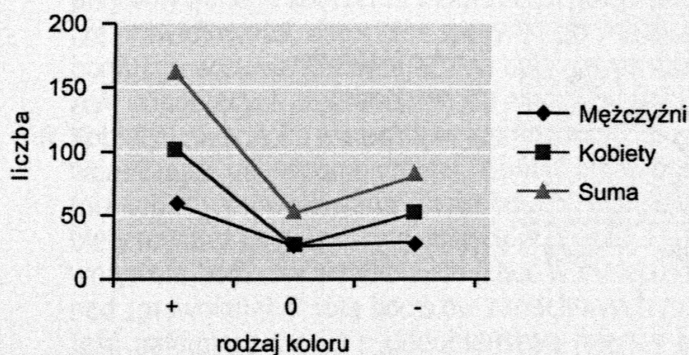
Rycina 3. Porównanie rodzajów zmysłów, oddziaływanie na które uruchamia najwcześniejsze wspomnienie z dzieciństwa (kobiety i mężczyźni)

Ze względu na to, że raczej z łatwością można było przewidzieć, iż wrażenia wzrokowe okażą się najsilniej skojarzone z najwcześniejszym wspomnieniem, stąd też jedno z pytań kwestionariusza odnosiło się do jego związku z kolorami, bodaj najtrafniej symbolizującymi kontekst i atmosferę zdarzenia. Jednocześnie też chodziło o sprawdzenie „klimatu emocjonalnego”, czyli ogólnego nastroju, tła uczuciowego, nieodłącznie splątanych ze wspomnieniem uznawanym za najwcześniejsze. Skoro większość tych wspomnień wiąże się z pozytywnymi uczuciami, to i koloryt odczuwanego ówczesnie nastroju powinien być ciepły, pozytywny. Podawane przez kobiety i mężczyzn kolory zostały pogrupowane w trzy kategorie. Dane przedstawione w Tabeli 7 rzeczywiście wskazują na przewagę – symbolicznie wyrażanego – pozytywnego klimatu emocjonalnego, przypisywanego najdawniejszemu wspo-

mnieniu z własnego życia. Jednocześnie warto zauważyć, że z danych przedstawionych w tej tabeli i zobrazowanych na wykresie (Rycina 4) wynika, iż kobiety podawały (w ramach opozycyjnych kategorii) niemal dwa razy więcej nazw kolorów niż mężczyźni. Potwierdza to rezultaty klasycznych już badań dotyczących odmienności w zakresie języka używanego przez kobiety i mężczyzn. Jedną z podstawowych są bowiem zróżnicowania tak specyficznych jednostek leksykalnych, jak nazwy barw (Lakoff, 1980).

Tabela 7. Porównanie kolorów skojarzonych z najwcześniejszym wspomnieniem z dzieciństwa (kobiety i mężczyźni)

Kolory	Kobiety		Mężczyźni		Suma	Procent
	Liczba wskazań	Procent	Liczba wskazań	Procent		
Kolory ciepłe „pozytywne”	103	56,9	59	51,8	162	54,9
Kolory „obojętne”	26	14,4	26	22,8	52	17,6
Kolory zimne „negatywne”	52	28,7	29	25,4	81	27,5
Suma	181	100,0	114	100,0	295	100,0

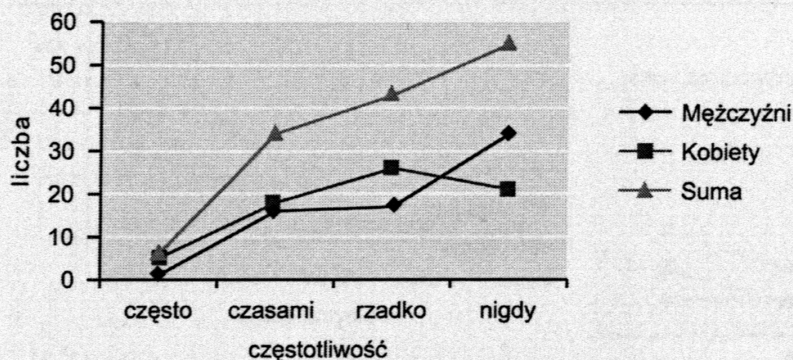
Rycina 4. Porównanie zbiorcze kolorów skojarzonych z najwcześniejszym wspomnieniem z dzieciństwa (kobiety i mężczyźni)

Do omówienia pozostaje jeszcze jedna kwestia. Otóż wiarygodność najwcześniejszych wspomnień podważa się najczęściej w odwołaniu do argumentu, iż pochodzą one lub są modyfikowane i zniekształcane przez rodzinne przekazy, opowieści i wspomnienia, snute przy okazji spotkań, posiłków, wypraw czy uroczystości rodzinnych, nazywanych przez Draaismę „śledziami namiotu” pamięci autobiograficznej. Dlatego jedno z pytań dotyczyło oceny częstotliwości rozmów na temat zapamiętanych (jako najdawniejsze) wspomnień z dzieciństwa. Dane na ten temat zestawiałam w Tabeli 8.

Tabela 8. Porównanie częstotliwości opowiadania o najwcześniejszym zdarzeniu z dzieciństwa w rodzinie (kobiety i mężczyźni)

Płeć	Często	Czasami	Rzadko	Nigdy
Kobiety	5	18	26	21
Mężczyźni	1	16	17	34
Suma	6	34	43	55
Procent	4,2	24,6	31,2	40,0

Jak się okazuje, z wiarygodnością wspomnień nie jest najgorzej, bowiem najczęściej o najwcześniejszym zdarzeniu z dzieciństwa mówi się w rodzinie rzadko lub nie mówi się o nim wcale. Dotyczy to aż 71,2% osób, u których owe metaforyczne „śledzie” nie były wbijane do „namiotu” pamięci autobiograficznej przez rodzinę, lecz zostały przytwierdzone osobiście. Co prawda, w przypadku kobiet częściej niż w przypadku mężczyzn mówi się o nich w rodzinie „czasami” i „często”, jednakże ta ostatnia kategoria pojawia się tylko w odniesieniu do 4,2% ogółu osób (w tym – 1 mężczyzna). Można zatem stwierdzić, że wspomnienia uznane za najwcześniejsze we własnym biegu życia, istotnie są elementem pamięci autobiograficznej i z niej pochodzą, a nie z rodzinnych opowieści. Bardzo dobrze tę prawidłowość ilustruje Rycina 5.

Rycina 5. Porównanie częstotliwości opowiadania o najwcześniejszym zdarzeniu z dzieciństwa w rodzinie (kobiety i mężczyźni)

Na zakończenie warto podkreślić, że wyniki dostarczone przez grupę 138 kobiet i mężczyzn bardzo trafnie „wpasowują się” zwłaszcza w problemy poruszone w pracy Draaismy, a związane z funkcjonowaniem pamięci autobiograficznej. Ich dodatkowym atutem jest ujawnienie zarówno kilku różnic, jak i podobieństw dotyczących badanych kobiet i mężczyzn, w odniesieniu do najwcześniejszego zdarzenia z dzieciństwa. W przypadku różnic chodzi przede wszystkim o następujące kwestie:

1. Mężczyźni bardziej pozytywnie oceniają i bardziej pozytywne uczucia przypisują najwcześniejszemu zdarzeniu biograficznemu niż kobiety. Obie płcie najwyraźniej różni brak obaw, niepokoju, lęku przed karą i konsekwencjami własnych działań (u mężczyzn) oraz występowanie takich uczuć (u kobiet).

2. W pamięci autobiograficznej kobiet są „zapisane” zdarzenia, traktowane jako charakterystyczne dla ogółu najwcześniejszych wspomnień, tj. związane z narodzinami rodzeństwa. Te zdarzenia nie występują w przypadku mężczyzn.
3. Kobiety przywołują wydarzenia związane z molestowaniem seksualnym oraz z konfliktami i poważnymi awanturami w rodzinie. Wydarzenia tego rodzaju nie pojawiły się we wspomnieniach mężczyzn.
4. Mężczyźni przywołują jakościowo zbliżone zdarzenia jako najwcześniejsze wspomnienia z dzieciństwa, a ich wydźwięk jest w większości łobuzerski, prawdziwie dziecięcy, radosny. Najczęściej wiążą się one z różnymi wyprawami, zabawami i grami oraz z różnymi (zwłaszcza „męskimi”) czynnościami wykonywanymi po raz pierwszy. Te zaś są powiązane ze wspomnieniami dotyczącymi zakupu odpowiedniego „sprzętu” (rower, motocykl, auto, komputer). Natomiast zdarzenia z dzieciństwa – wspomniane przez kobiety – są bardziej zróżnicowane, a ich wydźwięk jest w więcej niż co trzecim wspomnieniu naznaczony pewnym dramatyzmem, związanym z lękiem, niepokojem, napięciem, spodziewaną karą. Te uczucia wynikają najczęściej z niespełnienia oczekiwań rodziców, ze świadomości dokonania „złego postępku” lub z niewłaściwego wypełniania obowiązków przynależnych „kobiecej” roli.
5. Kobiety podają o wiele więcej (niż mężczyźni) określeń dotyczących rodzaju uczuć i emocji, skojarzonych z najwcześniejszym wspomnieniem z dzieciństwa, jak również – o wiele więcej nazw kolorów, symbolizujących klimat emocjonalny przywoływanego zdarzenia biograficznego. To potwierdza opisywane w literaturze prawidłowości, dotyczące specyfiki słownika „języka kobiecego”, szczególnie bogatego w słowa pozwalające na opis nawet subtelnych stanów, przeżyć i wrażeń, odnoszących się zwłaszcza do emocji, uczuć i barw.
6. Kobiety i mężczyźni różnią się w zakresie wrażeń zmysłowych skojarzonych z najwcześniejszymi wspomnieniami. Pamięć autobiograficzna mężczyzn jest częściej (niż kobiet) „prowokowana” przez bodźce wzrokowe i zapachowe. Co prawda, kobiety również na pierwszym miejscu przywołują najdawniejsze wspomnienia pod wpływem bodźców wzrokowych (choć w mniejszym stopniu niż mężczyźni), lecz nad „prowokującą” rolę bodźców zapachowych przeważają u nich – dotykowe. Jeśli natomiast chodzi o podobieństwa między kobietami i mężczyznami, dotyczące wspomnienia zarejestrowanego w pamięci autobiograficznej jako najwcześniejsze, to:

1. Generalnie, wspomnienia z dzieciństwa zapamiętane jako najdawniejsze odnoszą się najczęściej do czegoś, co zdarzyło się „po raz pierwszy” i to – niezależnie od emocjonalnego zabarwienia przywołanego faktu. Przy tym, najbardziej pozytywnie są oceniane (niezależnie od płci) wszelkie „pierwsze” wyjazdy wakacyjne i krótsze wyprawy z rodziną; zaś najbardziej negatywnie – wydarzenia traumatyczne (udział w groźnym wypadku, poważna choroba). Te wyniki są zgodne z ustaleniami badaczy, na których powołuje się Draaisma w cytowanej książce.
2. Najdawniejsze wspomnienie jest najczęściej wartościowane pozytywnie i łączy się z tak pozytywnymi uczuciami, jak: zadowolenie, radość, szczęście. To ustale-

- nie jest również zgodne zarówno z poglądami Draaismy, jak i z przyjmowanymi w podręcznikach z zakresu psychologii rozwoju człowieka.
3. Pozytywny klimat emocjonalny najwcześniejszego zdarzenia biograficznego jest symbolicznie kojarzony z ciepłymi, „radosnymi” kolorami.
 4. Najczęściej najwcześniejsze wspomnienia są uruchamiane przez bodźce wzrokowe, a następnie – słuchowe. To może świadczyć nie tylko o dominacji odpowiadających im zmysłów, lecz również o sile skojarzeń najdawniejszych wspomnień z wrażeniami wzrokowymi i słuchowymi. Jest to nowe ustalenie, dotąd bowiem zajmowano się szczególnie rolą zmysłu węchu i smaku w tym zakresie.
 5. Nie warto demonizować znaczenia opowieści rodzinnych w odniesieniu do zawartości pamięci autobiograficznej. Jak się okazuje, odgrywają one pewną rolę, jednakże – niewiele znaczącą.

Literatura cytowana

- Bem, S. L. (2000). *Męskość – kobiecość. O różnicach wynikających z płci*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Bühler, Ch. (1999). *Bieg życia ludzkiego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Draaisma, D. (2006). *Dlaczego życie biegnie szybciej, gdy się starzejemy*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Lakoff, R. (1980). Język a sytuacja kobiety. W: *Język w świetle nauki* (s. 239-259). Warszawa: Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik”.
- Maruszewski, T. (1996). *Psychologia poznawcza*. Warszawa: Polskie Towarzystwo Semiotyczne.
- Maruszewski, T. (2001). Pamięć autobiograficzna. W: J. Strelau (red.) *Psychologia. Podręcznik akademicki* (t. 2, s. 165-182). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- McKay, M., Davis, M., Fanning, P. (2001). *Sztuka skutecznego porozumiewania się*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Nęcki, Z. (1996). *Atrakcyjność wzajemna*. Kraków: Wydawnictwo Profesjonalnej Szkoły Biznesu.
- Renzetti, C. M., Curran, D. J. (2005). *Kobiety, mężczyźni i społeczeństwo*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Rzepa, T. (2006). Język kobiet i mężczyzn. Porozumiewanie się odmienności. W: B. Kaczmarek, A. Kucharski, M. Stencel (red.) *Komunikowanie się. Problemy i perspektywy* (s. 13-22). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Tannen, D. (1999). *Ty nic nie rozumiesz! Kobieta i mężczyzna w rozmowie*. Poznań: Zysk i S-ka Wydawnictwo s.c.
- Żebrowska, M. (1976). *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.